

Серія «Усі уроки»
Заснована 2010 року

Харків
Видавнича група «Основа»
2018

УДК 37.016+811.161.2
К71

Автори:

Косогова О. О., учитель-методист, учитель російської мови та світової літератури вищої категорії Борівської гімназії № 1 Борівського району Харківської області;
Муковоз Л. Г., учитель української мови та літератури вищої категорії Борівської гімназії № 1 Борівського району Харківської області

Рецензенти:

Голобородько Я. Ю., доктор філологічних наук, професор, член Асоціації українських письменників України;
Новиков А. О., доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови та літератури Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Косогова О. О.

К71 Усі уроки української літератури. 10 клас. I семестр. Профіль — українська філологія / О. О. Косогова, Л. Г. Муковоз — 2-ге вид., доповн. та переробл. — Х. : Вид. група «Основа», 2018. — 411 [5] с. — (Серія «Усі уроки»). ISBN 978-617-00-3460-1.

Навчальний посібник містить конспекти всіх уроків української літератури профільного рівня (профіль — українська філологія) для I семестру 10 класу, які розроблено із урахуванням змін, здійснених Міністерством освіти і науки України. Серед них уроки текстувального вивчення творів, позакласного читання, розвитку зв'язного мовлення, літератури рідного краю, тематичного оцінювання. Запропоновані розробки містять елементи нестандартних підходів, інтерактивних методик.

Для вчителів української мови та літератури загальноосвітніх шкіл, ліцеїв та гімназій, керівників методичних об'єднань, студентів філологічних факультетів педагогічних університетів.

УДК 37.016+811.161.2

ISBN 978-617-00-3460-1

© Косогова О. О., Муковоз Л. Г., 2018
© Корягін В. О., макет обкладинки, 2018
© ТОВ «Видавнична група «Основа», 2018

ВСТУП. ПОВТОРЕННЯ ВИВЧЕНОГО

УРОК № 1

Тема. Читацький практикум. Література як одна з форм естетичного освоєння дійсності. Взаємодія літератури та інших видів мистецтва. Діалогічні взаємини автора і читача. Читання та його види. Особливості читання в епоху цифрових технологій. Діалогічне прочитання художнього твору.

Мета: показати, як література може служити однією з форм естетичного освоєння дійсності, взаємодіяти з іншими видами мистецтва; ознайомити учнів із особливостями діалогічних взаємин автора і читача, читанням та його видами, особливостями читання в епоху цифрових технологій; розвивати читацькі інтереси, навички діалогічного прочитання художнього твору, літературну, інформаційно-читацьку компетентності.

Теорія літератури: літературний процес.

Обладнання: репродукції картин І.І. Шишкіна на тему «Ліс».

Тип уроку: комбінований.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

1. Ознайомлення із вимогами щодо ведення зошитів, підготовки домашніх завдань, опрацювання навчального матеріалу

2. Ознайомлення з підручником

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ

1. Усне анкетування

- ▼ Які книги ви прочитали влітку?
- ▼ Яка вам сподобалася найбільше?

- ▼ Яку з них ви порекомендували б прочитати друзям, однокласникам?
- ▼ Яка примусила замислитися над своїми вчинками?
- ▼ Книги якої тематики ви читаєте із задоволенням?

2. Словниковий диктант «Розшир поняття»

Види мистецтва (музика, живопис, скульптура, балет, театр, кіно, художня література, архітектура, декоративно-ужиткове).

IV. СПРИЙНЯТТЯ ТА ЗАСВОЄННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Коротка лекція вчителя

Пізнання навколишнього світу є важливим видом діяльності людини.

Пізнання — це відображення в свідомості людини явищ реальної дійсності, їхньої сутності. Воно існує в двох формах: наука і мистецтво, зокрема художня література. У сфері науки й у сфері мистецтва людина вибудовує свої світи — світ системи понять або світ художніх образів. Наука як вид людської діяльності керується принципом доказовості і працює з явищами, реальність яких доведена їх закономірною повторюваністю, доступністю для найвних методів дослідження. Об'єктом пізнання тут є навколишня дійсність. Особливість художнього способу пізнання полягає в тому, що об'єктом його дослідження є відношення конкретної особистості до навколишньої дійсності. Учений відкидає все, що вважає випадковим і суб'єктивним. Письменник часто надає ваги на перший погляд незначним деталям і саме суб'єктивному.

Характерною ознакою художнього пізнання є використання художньо-образного мислення за безпосередньої участі емоцій людини. Тобто в науковому і художньому методах існують різні об'єкти пізнання і різні шляхи пізнання об'єктів. У науковому методі пізнання структурною одиницею виступає поняття, а в художньому методі — художній образ.

2. Укладання словничка до теми

Наука — це одна з форм суспільної свідомості, що дає об'єктивне відображення світу; система знань про закономірності розвитку природи і суспільства та способи впливу на навколишній світ.

Мистецтво — це творче відображення дійсності в художніх образах; художня творчість в цілому, спосіб виявлення творчого потенціалу особистості та задоволення її естетичних потреб.

Література — це вид мистецтва, що зображує життя, створює художні образи за допомогою слова.

Отже, для мистецтва характерне образне відтворення життя. Існує декілька видів мистецтва.

3. Інтерактивна вправа «Гронування». Створити гроно «Види мистецтва», скориставшись словниковим диктантом

4. Евристична бесіда

- ▼ Чим види мистецтва різняться один від одного? У чому виявляється специфіка кожного з них? *(Ця специфіка визначається насамперед матеріалом, яким користується митець. Для композитора таким матеріалом є звук, для живописця — фарба, для скульптора — мармур, глина, гіпс, дерево, камінь тощо. Для творця художньої літератури таким матеріалом є слово.)*
- ▼ Як взаємодіють види мистецтва? *(З давніх давен різні види мистецтва розвивалися у взаємодії та тісних зв'язках: музика, спів, танок, образотворче мистецтво — все це разом створювало неповторні зразки театральних вистав; слово та образотворче мистецтво — книги тощо.)*

5. Творче завдання для учнів (на порівняння)

Пригадайте твори різних видів мистецтва на якусь одну тему (море, осінь, школа). Порівняйте їх. За допомогою яких засобів розкривається тема в кожному з них?

Методичний коментар. Найлегше порівняти зображення в живопису та художній літературі. У першому випадку тема розкривається за допомогою барв, кольорів і ліній, у другому — за допомогою мови. Наприклад, на тему «Ліс» створив картини І. І. Шишкін (продемонструвати репродукції картин «Ранок у сосновому лісі», «Лісова галявина», «Корабельний ліс», «Сосновий бір» та інші), написав поезію Платон Воронько, прозовий уривок із описом лісу знаходимо в М. М. Коцюбинського.). (Див. у додатках до уроку)

6. Скласти тези «Діалогічні взаємини автора і читача» на основі розповіді вчителя

Філософи вважають, що діалогічність — це органічна внутрішня сутність буття і першоджерело будь-якої мистецької діяльності. Творчість — це завжди переосмислений, перетворений, художньо усвідомлений діалог світу і людини. Художній твір є втіленням діалогу між автором твору та читачем, під час якого вирішуються філософські, естетичні та етичні питання. Цей діалог неперервний. Якщо у звичайному розуміння слова діалогом ми називаємо двосторонній процес обміну інформацією, передачі думок, поглядів, переконань тощо, то в художньому творі відбувається універсальний діалог як безперервне і нескінченне розуміння світу і людини,

як проникнення у глибини буття та осягнення його найвищих істин і вартостей. Коли в будь-якому художньому творі втілюється естетичний ідеал, діалог між митцем і читачем набуває духовного значення.

Будь-який авторський задум завжди спрямований на діалог з читачем. Письменник вірить, його читатимуть, зрозуміють, можливо, візьмуть його думки за основу свого світогляду, зроблять своєрідним дороговказом. Читач залучається до діалогу як його учасник і виправдовує творчість як постійне і безперервне спілкування, без якого втрачається сама сутність літературного мистецтва, як і будь-якої іншої творчості.

Під час діалогу автора і читача відбувається не тільки передача інформації від письменника до читача, а й часто спостерігається й зворотній зв'язок, коли читацьке сприйняття художнього тексту впливає й на творчий задум автора, і на формування характерів його героїв.

В українській науці історія діалогу письменника і читача представлена у працях Г. Сивокона, М. Ігнатенка, П. Пилиповича, Ф. Погребенника, М. Гіршмана, М. Гольберга, М. Зимомрі та ін.

7. Розгляд та обговорення таблиці: «Читання. Види читання»

Читання. Види читання художнього твору

<i>Читання</i> — один з найважливіших видів мовної діяльності, тісно пов'язаний як з вимовою, так і з розумінням мови. Також «читання» — це здатність сприймати, розуміти інформацію, яка записана (передана) тим або іншим способом або відтворена технічними пристроями	
Читання вголос (або голосне)	Читання мовчазне (або читання про себе)
Хорове читання «Ланцюжкове» читання вибіркового тексту Читання в особах Художнє читання Коментоване читання Читання напам'ять	Самостійне читання Переглядове (ознайомлювальне)

Бесіда з учнями

- ▼ Які з видів читання найчастіше використовували в молодших класах?
- ▼ Які з видів читання найчастіше використовували в середніх і старших класах?
- ▼ Які види читання ви використовуєте найчастіше зараз? Чому?

- ▼ Що ви можете сказати про користь і практичне значення вміння читати?
- ▼ Яке читання можна назвати свідомим?

9. Міні-дискусія «Особливості читання в епоху цифрових технологій»

Тема для обговорення «Чи потрібна книжка в епоху цифрових технологій?»

Скористайтеся словничком

Буккросінг — хобі і суспільний рух, який діє за принципом соцмереж і флешмобу: людина, яка прочитала книжку, залишає її у місці (парк, кафе, потяг, станція метро, бібліотека), у якому інша людина може цю книжку знайти і прочитати і, в свою чергу, повторити цю ж дію. Спостереження за «мандрівкою» книги здійснюється через спеціальні сторінки в мережі.

Електронна бібліотека — розподілена інформаційна система, що дозволяє зберігати і використовувати різноманітні колекції електронних документів (текст, графіка, аудіо, відео та ін.) завдяки глобальним мережам передачі даних в зручному, для кінцевого користувача, вигляді.

Медійна грамотність — володіння комп'ютером та іншими гаджетами.

Соціальні мережі — соціальна структура, утворена індивідами або організаціями. Вона відображає різноманітні зв'язки між ними через різноманітні соціальні взаємовідносини, починаючи з випадкових знайомств і закінчуючи тісними родинними зв'язками.

Хмарні технології електронні сховища даних в мережі Інтернет, які дозволяють зберігати, редагувати, а також обмінюватися файлами.

Довідкова інформація

- ▼ Аналізуючи рухи очей інтернеткористувачів, дослідницька організація *Nielsen Norman Group* з'ясувала, що вебсторінки проглядають за формою латинської літери F (http://www.michelino.ru/2015/09/blog-post_26.html).
- ▼ Український учений, автор «Теорії комунікації», спеціаліст у галузі інформаційних технологій, доктор філологічних наук Георгій Почепцов зазначає, що люди Інтернету не можуть читати більше 2 сторінок, а відразу переключаються на щось інше.

Орієнтовний підсумок дискусії: представники так званої «цифрової епохи» не відмовляються від книги та читання, тому що це вагомий аспект розвитку особистості, читання формує читача-інтерпретатора, людину з розвинутим критичним мисленням.

Слово вчителя

Якщо простежити, які уміння, що необхідні сучасній особистості, формуються під час вивчення літератури, то з'ясується: поряд з вмінням знайти потрібну інформацію; виокремити смисли із прочитаного; зіставити цю інформацію з вже отриманими знаннями; порівняти прочитане з власними уявленнями про навколишню дійсність; зробити висновки щодо отриманих нових відомостей; дати власну оцінку, вміти аргументувати свою позицію конкретними прикладами важлива роль відводиться вмінню вести діалог і полілог про прочитане з різними його суб'єктами (автором, твором, перекладачем, літературним персонажем, іншими читачами). Саме на основі вищезазначених умінь вибудовується власні судження читача. І спосіб читання сучасної людини (читання-сканування, як його називають дослідники) змінюється на вдумливе читання-занурення в текст.

Запам'ятайте, люди, які читають, завжди будуть керувати тими, хто дивиться телебачення.

Довідка. Читання-сканування

Неможливість сконцентруватися представнику «медійного покоління» під час читання тексту великого обсягу, як наголошують різні дослідники, відбувається тому, що сучасна людина, яка звикла відшукувати інформацію у мережі, почасти не читає тексти, вона їх сканує, зчитує різні фрагменти, легко переходить від тексту до гіперсилок, інших матеріалів та навпаки.

Таке читання-сканування інформації, своєрідний вебсерфінг призводить до втрати вдумливого повільного читання.

10. Діалогічне прочитання художнього твору. Бесіда

- ▼ Чи виникало у вас колись бажання задати питання письменнику?
- ▼ Чи хотілося б вам проінтерв'ювати героя?
- ▼ Хто з вас віртуально сперечався с автором, героєм, перекладачем?
- ▼ Які ще способи діалогу під час читання хочеться використати ви?

Учитель. Мабуть, сутність діалогічного читання найбільш повно висловила сучасна російська письменниця і педагог, автор популярної сьогодні повісті «Коли відпочивають янголи», Марина Аромштам, «метою читання має бути особистісне сприйняття літературного тексту, що виявляється в здатності висловитися про прочитане, «... але не в форматі «письменник — геній/ворог народу/ наше все — відобразив прагнення народу/вузько-суб'єктивний

погляд», а в стилістиці «мені це підходить/не підходить», «мене це хвилює/не хвилює», «мені від цього боляче/мені байдуже». Здається спрощення. Але воно потребує чесності і навіть самовідданості. А наступний крок — уміння пояснити, чому тобі від цього боляче чи цьому тебе це так сильно хвилює. Не те, що хотів сказати письменник (письменник не завжди сам це розуміє, а іноді його бажання сказати щось протирічить тому, що він дійсно сказав), а що я, конкретний читач, зумів винести із висловленого.

Отже, йдеться про читання, яке формує самостійність думки, уміння інтерпретувати (перекладати мовою власних понять і вражень).

V. СИСТЕМАТИЗАЦІЯ Й УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО

Інтерактивна вправа «Прес»

Прочитайте характеристику сучасного покоління школярів доктора педагогічних наук, професора, завідуючої кафедри методики викладання російської мови та світової літератури НПУ ім. М. П. Драгоманова Ісаєвої Олени Олександрівни? Чи згодні ви з цією оцінкою?

Представник «медійного покоління» — сучасний школяр

Що ж характерне для покоління сучасних школярів?

- Головними джерелами отримання інформації в сучасного школяра є інтернет та телебачення, натомість тільки невеликий відсоток читачів дізнається про нове з газет та радіо;
- сучасні учні активно користуються мобільним зв'язком; дуже часто різноманітні тексти (*від смс-повідомлень до творів художньої літератури*) вони сприймають за допомогою гаджетів, а не паперових джерел. За даними соціологів, 83% міленіалів (представники покоління, що народилися в 2000-х роках і пізніше) навіть сплять з гаджетами біля ліжка;
- школярі сьогодні активно спілкуються в соціальних мережах, іноді навіть віддають перевагу віртуальному спілкуванню порівняно з опосередкованим, живим;
- за даними соціологів, молоде покоління наразі більше цікавиться комп'ютерними іграми, ніж заняттям спортом.

VI. ПІДСУМОК УРОКУ

Рефлексія

- Для мене найскладніші питання на уроці — це ...
- Найлегше мені даються теми ...
- Для мене найцікавішим було ...

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

1. Повторити матеріал уроку за допомогою конспекту. Проілюструвати словниковий диктант конкретними прикладами. (*Музика Лисенко М., опера «Наталка Полтавка»*)
2. Підготувати висловлювання про роль книги в сучасному житті.
3. Підібрати перелік електронних бібліотек, інших електронних ресурсів, які ти можеш порадити своїм однокласникам для якісної підготовки до уроків літератури.

ДОДАТОК 1

Навчайтеся слухати і записувати лекцію

Учителі дедалі частіше використовують у навчанні форму лекції. Шкільна лекція в межах 30–40 хвилин уроку допомагає учням зорієнтуватися у великому і складному матеріалі (а значить, економить сили і час), сприяє з'ясуванню змісту викладеної теми, розвиває увагу, збагачує мову.

Але слухання лекції — нелегка праця. І працювати над слуханням та записом лекції потрібно навчатися. Є декілька правил.

1. Поставте собі завдання: відволіктися від всіх сторонніх думок.
2. Під час лекції не звертайте увагу на жести і міміку лектора — лише слухайте і записуйте. Спочатку слухати завжди легко, але треба зберегти в собі сили і бажання бути уважним до кінця.
3. Якщо лектор говорить про те, що ви знаєте, або відхиляється від теми — не записуйте, дайте собі відпочинок.
4. Не намагайтеся записати лекцію слово в слово. Справжня лекція — це мислення вголос, жива людська мова, що вимагає від слухача не квапливого, бездумного запису кожного слова, а аналітичної роботи думки: виділити головне, зафіксувати в пам'яті, зробити відповідний запис.
5. Записуйте лише головні, ключові положення (слова, словосполучення, пропозиції), точні формулювання, визначення, поняття, виводи, а інколи — найбільш важливі факти, аргументи. Записуйте коротко, своїми словами тоді, коли лектор наводить аргументи, докази або повторює вже висловлену думку.
6. Для лекційного запису дозволяється користуватися прийомами скорочення слів.

Основні рекомендації

1. Загальноприйняті скорочення:
 - і т. д. — і так далі;
 - див. — дивиться;
 - і т. п. — і тому подібне;

- т. ч. — таким чином;
 - та ін. — та інші.
2. Умовні (*тобто прийняті самим слухачем*)
- тв. — твір;
 - літ-ра — література.
3. Скорочення до кореня слова:
- теор. — теоретичний;
 - траг. — трагедія.
4. Скорочення голосних у слові, відмічене верхньою дужкою (*як у старослов'янській мові*):
- рвц — революція;
 - лтр — література і ін.
5. Ідеограми:
- — прямує, веде;
 - ? — питання, здивування;
 - \ — зростає;
 - ! — вираження відчуття.

Загальні правила запису лекцій

1. Поки ви не вловили думку, нічого не пишть, а спокійно слухайте. Лише зрозумівши головну думку, занотуйте її.
2. Записуйте тільки головні думки як можна коротше.
3. Пишіть розбірливим почерком, щоб записане прочитувалося легко і швидко.
4. Все, що лектор пише, креслить на дошці, переносять у зошит. Якщо показує картину, карту, ілюстрацію, треба записати назву автора, рік і місце видання.
5. Віхами для ділення запису на частини, відділи і для вказівки на логічні переходи є «перехідні» слова: далі, потім, з одного боку, з іншого боку, по-перше, по-друге, отже, нарешті і ін. Їх можна позначити умовним знаком-символом.

І останнє: відразу ж після лекції записи обробляють. У разі незгоди з думкою лектора, нерозуміння тих або інших питань, пропуску якоїсь важливої думки все, що зафіксоване в зошиті, з'ясовується і доповнюється.

Лише така робота забезпечує свідоме і міцне засвоєння лекції.

ДОДАТОК 2

Словникові диктанти на уроках літератури

Досвід свідчить, що навіть десятикласники не мають достатнього словникового запасу, необхідного для характеристики літературного героя, мистецького явища, твору, особистості письменника.

Як правило, виконуючи усні і письмові завдання, учні використовують обмежену кількість слів.

Запропоновані словникові диктанти подаються тематичними групами, які необхідні для уникнення повторів (наприклад, розказати про митця, не повторюючи багато разів слово «письменник»), назвати риси героя, певного літературно-історичного періоду тощо. Групи слів «прив'язуються» до твору, біографії, характеристики роду літератури, виучуваного жанру. Вони призначені не тільки для запам'ятовування, а й для використання під час виконання завдань на уроці чи вдома, отже, працюють на збагачення словникового запасу та допомагають формулювати відповідь.

ДОДАТОК 3

Люблю я ліс!
Дрімотний ліс.
Він партизанові приніс
Жаданий захист
І спочинок.
І не один звитязний вчинок
Я по стежках його проніс
За нашу рідну Батьківщину.
Березу, вільху і ліщину,
Дубів могутність величаву
І навіть тихий верболіз —
Люблю я ліс.
Його по праву
Я і шаную, і люблю,
Вклоняюсь пишному гіллю,
Бо тричі щиро напоїв
Коріння буків і дубів
Своєю кров'ю молодого.
Тепер спокійною ходою
Проходжу лісом. Тихий шум
Мені нав'яв безліч дум
Про давні роки незабутні
І про омріяні, майбутні,
В які ростимуть
І цвістимуть
Оці незаймані ліси,
Красу новій землі нестимуть
У вік найвищої краси,
У вік без війн,
Без крові,
Сліз.
Люблю я ліс.

Платон Воронько

Виразне читання прозового уривка

Ліс ще дрімає в передранішній тиші... Непорушне стоять дерева, загорнені в сутінь, рясно вкриті краплистою рососою. Тихо навкруги, мертво... Лиш де-не-де прокинеться пташка, непевним голосом обізветься зі свого затишку. Ліс ще дрімає... а з синім небом вже щось діється: воно то зблідне, наче від жаху, то спашне сяйвом, немов од радощів. Небо міниться, небо грає усякими барвами, блідим сяйвом торкає вершечки чорного лісу... Стрепенувся врешті ліс і собі заграв... Зашепотіли збуджені листочки, оповідаючи сни свої, заметушилась у травиці комашня, розітнулося в гущині голосне щebetання й полинуло високо — туди, де небо міниться, де небо грає всякими барвами...

На галяву вискакує з гущини сарна і, зачарована чудовим концертом, зупиняється, витяга цікаву мордочку до кривавої смуги обрію, що червоніє на узліссі поміж деревами, і слуха. Полохливий заєць, причаївшись під кущем, пригина вуха, витріща очі й немов порина ввесь у море лісових згуків... *(М. М. Коцюбинський)*

Слово вчителя

Отже, художня література відрізняється від інших видів мистецтва тим, що єдиним матеріалом тут є слово, а виражальні і зображувальні можливості словесного мистецтва широкі. Література має унікальні пізнавальні можливості, адже за допомогою слова дійсність досліджується комплексно, у всій багатогранності — не тільки чуттєво, але й через умовивід. Вона існує у трьох видах художнього тексту: епос (дослівно — розповідь), лірика (дослівно — те, що виконується під ліру), драма (дослівно — дія). Відрізняється один різновид від іншого способом формування художнього образу.

Художня мова, звертаючись безпосередньо до уяви читача, здатна відтворити рухи і звуки, психологію героя і його філософське світосприймання, тобто всю складність життя і людських почуттів у найрізноманітніших формах їх вияву. Саме в цьому виявляється специфіка і сила художнього малювання словом, у ньому величезні зображувальні можливості мови як матеріалу словесного мистецтва. Тому художню літературу нерідко ще називають мистецтвом мистецтва, «другою реальністю». Мабуть, саме цим пояснюється певне виділення художньої літератури в загальнопоширених висловах: «література і мистецтво».

Художнє слово здатне творити ілюзію живого, повнокровного життя. І завдання читача — навчитися якнайповніше сприймати все те, що передає йому письменник художнім словом.